

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ ДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗВО УКРАЇНИ (1991–2004)

Загородня А.А.

доктор педагогічних наук, професор
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України
e-mail: z_alla@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>

Нині національно-патріотичне виховання є основою формування самосвідомості громадянина, здатного до захисту суверенітету своєї держави, збереження національних цінностей, історичної пам'яті та культурної ідентичності. Саме процес формування патріотичного виховання у вищій школі України був нерозривно пов'язаний з політичними, соціальними та культурними змінами після здобуття незалежності. Одним із перших нормативних актів, що започаткували державну політику у цій сфері, стала Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)» (1993), у якій патріотизм був визначений пріоритетною метою виховання молодого покоління [6]. Наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. сформувався комплекс нормативно-методичних документів, що регулювали процеси патріотичного виховання, це: Концепція національного виховання (1996), Концепція громадянського виховання особистості (2000), Програма патріотичного виховання громадян України (2003), що акцентували увагу на формуванні національної свідомості, любові до Батьківщини, готовності до захисту держави [9; 10; 11; 13].

У ЗВО було застосовано різні моделі організації патріотичного виховання. Наприклад, у педагогічних університетах, таких як НПУ імені М. П. Драгоманова, Уманський ДПУ, Сумський державний педагогічний університет, реалізовувалися комплексні освітньо-виховні програми, що охоплювали навчальні дисципліни («Українознавство», «Історія України»), тематичні заходи, студентські ініціативи та співпрацю з ветеранськими організаціями [13]. Технічні та класичні університети (КПІ, ЛНУ імені Івана Франка, ЧНУ ім. Юрія Федьковича) впроваджували різні форми патріотичного виховання: дебатні клуби, курси військово-патріотичного спрямування, участь у культурно-історичних проєктах. Акцент робився на залученні студентів до збереження історичної пам'яті через участь у відзначенні державних свят, експедиціях, історико-краєзнавчих дослідженнях [3]. Важливою рисою національно-патріотичного виховання в ЗВО стало формування студентського середовища як простору громадянської активності. Саме в університетах у цей період закладалися підвалини демократичних цінностей, спільної відповідальності за долю держави, поваги до національного спадку. Розвивалися студентські братства, культурні товариства, молодіжні історичні клуби [12]. Україна, як незалежна держава з європейським вектором розвитку та орієнтації на європейські цінності продовжує рухатися до впровадження європейських освітніх стандартів, співпраця в рамках різноманітних освітніх проєктів, розвиток сучасної освіти програми для потреб європейського ринку [2, с. 134].

Національно-патріотичне виховання у ЗВО є важливим чинником формування національної ідентичності майбутніх учителів та їх громадянської свідомості, що, своєю чергою, впливає на якість патріотичного виховання наступних поколінь українців. У нашому випадку і виникає потреба у здійсненні практико-орієнтованого пошуку можливостей організації системи спеціальних заходів, спрямованих на формування корпоративної культури майбутніх спеціалістів [1, с.195].

Виховання молоді патріотизму надавали першочергового значення корифеї вітчизняної педагогіки: Г. Ващенко, О. Духнович, В. Огієнко, С. Русова, Я. Ряппо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Проблему формування в молодого

покоління національної самосвідомості розглядали в контексті загального процесу виховання молодого покоління українські дослідники: Т. Бондаренко, В. Борисов, О. Вишневський, Т. Гавлітіна, О. Коркишко, В. Кузь, Ю. Руденко, М. Сметанський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Стюпіна тощо. Напрямки національно-патріотичного виховання з полікультурним вихованням, формування етики міжетнічних відносин, обґрунтовували Н. Миропольська, Г. Назаренко, О. Сухомлинська та інші.

Період з 1991 по 2004 роки українське суспільство переживало складні трансформаційні процеси, що зумовили необхідність переосмислення цілей та засобів виховання молоді, зокрема в системі вищої освіти. Саме в цей час національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти (ЗВО) набуває нового значення - як ключовий інструмент формування громадянської зрілості майбутніх учителів. Національно-патріотичне виховання у період формування української державності набуло особливої актуальності. Виникла потреба у формуванні нової системи виховання, яка б ґрунтувалася на національних традиціях, культурі, мові та історичній спадщині українського народу. У радянські часи патріотичне виховання носило характер ідеологічного впливу, спрямованого на формування «радянської людини», отже, зусилля були спрямовані на деполітизацію та українізацію освітнього простору. Саме тому, з 1991 року, після проголошення незалежності, перед системою вищої освіти України постало завдання не лише підготовки висококваліфікованих спеціалістів, але й виховання свідомих громадян, патріотів своєї держави. Це особливо важливо у контексті підготовки майбутніх педагогів, оскільки саме вчителі формують громадянську позицію наступних поколінь. Тому на особливу увагу заслуговує процес національно-патріотичного виховання майбутніх педагогів - вчителів, які у подальшому здійснюють значний вплив на формування ціннісних орієнтацій молодших поколінь. Їхня громадянська позиція, національна ідентичність і патріотизм формуються не лише через навчальний процес, але й через організацію виховної роботи у ЗВО.

Розмаїття підходів до патріотичного виховання, що існувало у різних ЗВО України протягом 1991–2004 рр., свідчить про пошук оптимальної моделі національного виховання в умовах трансформації суспільства. У цей час відбулися докорінні зміни в освітній політиці, концептуальних засадах виховання, нормативно-правовому забезпеченні та методології формування громадянина-патріота. Після 1991 р. була потреба у формуванні нової системи виховання, яка б ґрунтувалася на національних традиціях, культурі, мові та історичній спадщині українського народу [4]. У радянські часи патріотичне виховання носило характер ідеологічного впливу, спрямованого на формування «радянської людини», отже, зусилля були спрямовані на деполітизацію та українізацію освітнього простору. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» став першим нормативним документом, що окреслив потребу в оновленні виховної роботи у ЗВО з урахуванням національно-патріотичного вектора [14].

Національно-патріотичне виховання в українських ВНЗ формувалося під впливом державних програм і концепцій, таких як: Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства (1999); Розпорядження Президента України № 173/2001-рп «Про заходи щодо подальшого вдосконалення системи патріотичного виховання молоді» (2001); Концепція національно-патріотичного виховання молоді (2009). Ці документи визначали основні напрями, завдання та принципи патріотичного виховання, які впроваджувалися у навчальні програми ЗВО. Хоча конкретні програми ЗВО за зазначений період не збереглися у відкритому доступі, деякі університети впроваджували патріотичне виховання через: Курси з історії України та української державності: наприклад, програма курсу «Історія української державності» для студентів юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2011); Організацію заходів та акцій: проведення тематичних вечорів, конкурсів, виставок, присвячених історії та культурі України; Співпрацю з громадськими організаціями: залучення студентів до участі в проєктах, спрямованих на формування національної свідомості та патріотизму.

Таким чином, національно-патріотичне виховання в ЗВО України здійснювалося відповідно до державних програм і концепцій, які визначали основні напрями та завдання цього процесу. Хоча конкретні програми окремих університетів за цей період не збереглися у відкритому доступі, відомо, що патріотичне виховання впроваджувалося через навчальні курси, організацію заходів та співпрацю з громадськими організаціями. Цей підхід передбачав вивчення історії України, культури, традицій, народознавства як основи для формування патріотичної свідомості. Широко запроваджувалося вивчення курсів «Історія України», «Українознавство», «Культурологія», які інтегрували у собі національно-патріотичну тематику [5]. Отже, патріотизм є одне з найбільш глибоких почуттів, що виражається у нормах поведінки, світосприйнятті, моральних цінностях та ідеалах і пов'язана з вихованням почуття обов'язку, відповідальності, толерантності, поваги до свого народу, історичної пам'яті, рідної мови, родини, національних звичаїв та традицій [8].

Список літератури:

1. Brovko K., Ternopil'ska V., Chernukha N., Zagorodnya A., Bakhov I.S. Research of motives for formation of corporate culture of students in the context of the paradigm of cognitive psychology. SPER - Journal of Advanced Pharmacy Education and Research, J Adv Pharm Edu Res 2020; 10(2):195-202. Source of Support: Nil, Conflict of Interest: None declared.
2. Makarov Z., Ovsiankina, L., Tokuiyeva N., Shevchenko S., Zagorodnya A., & Tadeush O. The Management of Innovation Processes in Higher Education Institutions of Ukraine on the Way to the Formation and Development of the European Knowledge Market. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala. V. 15, № 4, 2023. С. 132-158. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.4/785>
3. Абрамчук А. В., Фіцун М. Є. Виховання патріотизму у студентів технічних ВНЗ. Тернопіль: ТДТУ, 2008.
4. Андрущенко В. П. Патріотизм як чинник національної єдності. Вища освіта України. 2006. № 3. С. 7–14.
5. Гончаренко С. Українська культура: навч. посібник. К.: Либідь, 2003. 320 с.
6. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». К., 1993.
7. Журавський В. С. Патріотичне виховання студентської молоді у системі вищої освіти. К.: Знання України, 2007. 144 с.
8. Загородня А. Роль соціально-антропологічного чинника у процесі актуалізації питання національної самоідентифікації та самосвідомості народу в творчій спадщині мислителів української діаспори. Наука і техніка сьогодні. 2024. № 5(33). С. 621-630. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5\(33\)-621-630](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-5(33)-621-630)
9. Концепція національного виховання учнівської та студентської молоді. К.: МОН України, 1996. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
10. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. К., 2000. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
11. Литвин В. М. Духовно-моральне виховання в умовах сучасної освіти. Освіта і управління. 2008. № 1. С. 45–51.
12. Методичні рекомендації щодо організації виховної роботи у вищих навчальних закладах України. К.: МОН України, 2007. 48 с.
13. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. К.: Освіта, 2001. 34 с.
14. Освіта для демократичного громадянства в Україні: посібник для вчителів. К.: Факт, 2005. 256 с.
15. Програма патріотичного виховання громадян України. К.: МОН, 2003.
16. Сметанський С.В. Методика патріотичного виховання студентської молоді. К., 2007.
17. Тищенко О.І. Патріотичне виховання студентської молоді: методологія, технології, практика. Педагогіка і психологія. 2005. №2. С. 34–39.

18. Указ Президента України від 15.09.1999 р. № 1072/99 «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян». 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456/99#Text>